

легше розпізнати дромоси, адже вони мають деякі конструктивні особливості, які повторюються. По-перше, дромос має сполучати вхідну яму з поховальною камерою; по-друге — має бути органічно пов'язаний з камерою та вхідною ямою (приблизні ознаки: дно дромосу на одному рівні або в одній площині з дном камери; дромос викопується рівним, без зворотів тощо); по-третє — дромос та вхідна яма не мають порушувати конструкцію насипу кургану. Велику кількість ймовірних дромосів прийнято їх дослідниками за грабіжницькі ходи. Для підтвердження цієї точки зору потрібно дедуктивним шляхом скласти систему з відомих курганів, розділивши їх на з дійсними грабходами та з дромосами.

Конструктивною особливістю деяких скіфських катакомб є два дромоса та дві вхідні ями. Дослідники або вважають другий дромос свідомим пізнішого допоховання, або залишками грабходу. Прикладом може слугувати курган Плоска Могила, де Ю. В. Болтриком та І. П. Савовським в 1972 р. була досліджена катакомба з двома дромосами, які автори вважали різночасовими. Крім того, дослідники відмічають грабхід, який веде з північно-західної периферії насипу в центр північної стінки центральної вхідної ями. Стереотипом «два дромоси — два різночасові поховання» можуть слугувати дослідження Г. Л. Євдокимова, М. І. Фрідмана, В. І. Бідзілі тощо.

Нерозв'язаним доки питанням є роль цих дромосів, особливо других додаткових. Важливо відмітити наявність деяких схожих рис у влаштуванні «грабходів»-дромосів. Порівняння дромосів з іншими рисами скіфського курганного поховального обряду може бути використано для розв'язання проблеми (маються на увазі поховальні доріжки та «сліпі ходи»).

Якщо прийняти точку зору Ю. В. Болтрика про одномоментність спорудження поховальної камери та додаткових дромосів («грабходів») й про декілька входів (ходів) в камеру, то можна під новим кутом подивитись на плани не тільки опрацьованих ним елітних курганів, але й на інші поховання скіфського (можливо не тільки) часу в різних місцях, а також по-іншому оцінювати ситуацію на розкопі та в стратиграфії під час майбутніх досліджень.

У нашій роботі переглянуто різні погляди на підняту тему, проаналізовано низку конкретних археологічних прикладів, зроблені власні висновки, які свідчать на користь ідей Ю. В. Болтрика та О. Є. Фіалко, а також розширено географічні та етнічні межі поставленого ними питання.

Велика промисловість у містах Лівобережної України в добу НЕПу

Віталій Жмака

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

E-mail: zhmakav@mail.ru

На початку ХХІ ст. міста України опинились у надзвичайно складній ситуації. Багато промислових підприємств зупинилося, зросла кількість безробітних. Причини цього — як у загальних тенденціях розвитку економіки, пов'язаних із відсутністю структурних економічних реформ після проголошення незалежності, так і у світовій фінансовій кризі. Подібні

ситуації виникали у нашій історії і в минулому. Так, по закінченні національно-демократичної революції на початку 1920-х рр. міста Лівобережжя України опинилися в дуже схожій ситуації. Початок реформ у рамках НЕПу, здавалося, відкрив перед ними перспективу зростання. Але периферійні міста регіону не зуміли скористатися можливостями ринкової економіки. Тому, вважаємо, актуальною є потреба звернення до досвіду минулого з метою його врахування й аналізу, аби не припускати помилок при розробці державної політики щодо регіонів, місцевих проєктів соціально-економічного розвитку міст сьогодні.

Міста України 1920-х рр. і стан їхньої промисловості ще не стали об'єктом уваги науковців. Можна виділити ряд праць О. Нестеренка, О. Слуцького, О. Бута, О. Кучера, В. Гринчуцького та ін., які розглядають розвиток промисловості та народного господарства УРСР у цілому. Хоча ці роботи і не присвячені безпосередньо містам, але їх використання необхідне для уявлення загальної картини розвитку промисловості в містах зокрема.

Джерельну базу становлять фонди Ф. Р-1241 «Відділ місцевої промисловості Полтавського окрвиконкому» та Ф. Р-3873 «Полтавська губернська економічна рада» (ДАПО), Ф. Р-5594 «Роменський окружний відділ місцевого господарства» (ДАСО), Ф. Р-191 «Статистичне бюро Харківської губернії» (ДАХО) та ін. Важливу роль відіграють збірники документів і матеріалів, статистичні збірники та довідники. Автор на основі архівних матеріалів, частина яких уперше вводиться у науковий обіг, та статистичних даних, робить спробу нового, неупередженого погляду на дослідження міст регіону періоду НЕПу крізь призму їх промислової характеристики.

Початок 20-х років для міст, як і для країни в цілому, ознаменувався тяжким господарським становищем, що було викликане революційними подіями та громадянською війною. В особливо скрутному становищі опинилися велика промисловість, яка в переважній більшості не діяла, будучи зруйнованою або не маючи сировини. Держава основні зусилля спрямовувала саме на відновлення великої промисловості, вважаючи її головним елементом у відбудові всієї економіки країни. У такій ситуації головні надії покладались на НЕП.

Як наслідок, на середину 20-х років великі підприємства лівобережних міст становили п'яту частину (21,2%) від їхньої загальної кількості в містах України. Основна маса великих виробництв зосереджувалася в окружних містах, серед яких виділяються потужні промислові центри Харків, Суми, Кременчук, Полтава. Великі підприємства «інших» міст значно поступалися окружним як кількісно, так і за розмірами, сумою виробництва, чисельністю працюючих осіб, однак у своєму регіоні вони відігравали одну з головних ролей — забезпечували населення роботою та необхідною продукцією. В цілому велика промисловість у містах регіону на кінець відбудовного періоду, незважаючи на різні труднощі, була відбудована, налагоджувала і нарощувала виробництво.

Друга половина 20-х років, пов'язана з політикою індустріалізації, принесла великій промисловості лівобережних міст непогані результати, незважаючи на те, що основні ресурси спрямовувались у важку промисловість Донбасу. Відбулося значне зростання усіх показників, що

свідчить про успішний розвиток даних підприємств. Лідируючі позиції, як і раніше, належали окружним містам, де концентрувалась основна маса підприємств та ресурсів. «Інші» міста, маючи значно скромніші результати, в абсолютних числах також значно додали. Хоча між великою промисловістю окружних та «інших» міст розрив став ще більшим, посилюючи відставання неокружних міст не лише у промисловому, а й в економічному розвитку загалом, вони були невід'ємною складовою промислового потенціалу країни.

В цілому велика промисловість лівобережних міст протягом 20-х років пройшла шлях відновлення, стабілізації та нарощування виробництва. Сприяли цьому як дія НЕПу, так і провадження індустріалізації. Однак промисловий потенціал міст різних типів був і залишався неоднаковим, поглиблюючи відстань між окружними та «іншими» містами, підкреслюючи провінційність останніх.